Ο Οικουμενικός Πατριάρχης. Η ιστορία ενός τίτλου.

Πάβελ Κουζενκόφ, Δρ. Ιστορίας, ειδικός στην Ιστορία της Εκκλησίας και την ιστορική χρονολόγηση. Υφηγητής της Ιστορικής Σχολής του Κρατικού Πανεπιστημίου Μόσχας «Λομονόσοφ» και της Ιερατικής Σχολής της Υπαπαντής, καθηγητής της Θεολογικής Ακαδημίας Μόσχας

Όλοι μας γνωρίζουμε καλά τον πλήρη τίτλο του προκαθημένου της πρώτης κατά την τάξη των Ιερών Διπτύχων τοπικής Ορθοδόξου Εκκλησίας: «Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης». Θα νόμιζε κανείς ότι είναι κατανοητό σε όλους ότι η λέξη «Οἰκουμενικὸς» εδώ δεν είναι παρά ένας πομπώδης βυζαντινός τίτλος, μια απόδοση τιμής στην αρχαία παράδοση. Άλλωστε, η ορθόδοξη διδασκαλία δεν επιτρέπει ουδεμία άλλη «παγκόσμια δικαιοδοσία» πέραν εκείνης του Ιδίου του Χριστού. Όπως οι Απόστολοι μέσα σε φιλάδελφη ομοφροσύνη, αλλά αυτοτελώς και ανεξαρτήτως ο ένας από τον άλλον, επιτελούσαν την εντεταλμένη από τον Θεό αποστολή τους, έτσι και οι ιδρυθείσες από τους ίδιους τοπικές Εκκλησίες είναι αδελφές, ενωμένες κατά το Άγιο Πνεύμα, ως μέρη της μίας Αγίας Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας. Πολύ διαφορετικά όμως αντιλαμβάνονται αυτή τη διατύπωση οι άνθρωποι, οι οποίοι απέχουν από τις λεπτολογίες του κανονικού δικαίου και δεν γνωρίζουν την εκκλησιαστική ιστορία. Στην αντίληψή τους, η οποία αφορμάται από τη βασική σημασία της λέξεως «οικουμένη», ο εν λόγω τίτλος ομοιάζει ως επίσημη αναγνώριση στον πρώτο εκ των Πατριαρχών του ρόλου του ηγέτη της παγκόσμιας Ορθοδοξίας. Και τούτο τη στιγμή, που το ποίμνιό του παγκοσμίως ανέρχεται μόλις σε

περίπου 6 εκ. ανθρώπους [1], δηλαδή περίπου το 2 % εκ του συνολικού αριθμού των ορθοδόξων χριστιανών [2].

Τι υποδηλώνει λοιπόν ο τίτλος «Οἰκουμενικός», πόθεν προέρχεται και ποιος είναι ο πραγματικός προορισμός του;

Η Αυτοκρατορία ως Οικουμένη

Πρωτίστως είναι απαραίτητο να εξετάσουμε την ίδια τη λέξη «οἰκουμένη». Είναι παθητική μετοχή του ρήματος «οἰκέω», δηλαδή «ζω, διαμένω, κατοικώ» με το ουσιαστικό «γη» συνήθως να παραλείπεται, δηλαδή κατά κυριολεξία, «το κατοικούμενο από τον άνθρωπο τμήμα της γης». Έτσι οι αρχαίοι Έλληνες ονόμαζαν τον γνωστό σε εκείνους κόσμο, σε αντιδιαστολή προς τις μακρινές περιοχές, είτε ακατοίκητες, είτε κατοικήσιμες από αγρίους βαρβάρους. Συνήθως ως «οικουμένη» εκλαμβανόταν όχι ο κόσμος ολόκληρος, αλλά μόνο εκείνο το τμήμα του, όπου υπήρχε πολιτισμός. Οι κυβερνήτες των μεγάλων βασιλείων επονομάζονταν «βασιλεῖς τῆς οἰκουμένης», όπως λ.χ. ο Κύρος των Περσών στην Βίβλο (Α΄ Ἔσδρ. 2.3). Και όταν ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός βρέθηκε ενωμένος υπό την εξουσία των Ρωμαίων αυτοκρατόρων, «οἰκουμένη» άρχισε να ονομάζεται η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Ακριβώς με αυτήν την έννοια χρησιμοποιεί τη λέξη ο Άγιος Απόστολος Λουκάς, εξιστορούμενος τη Γέννηση του Χριστού: «Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐξῆλθεν δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην» (Λουκ. 2.1). Ο όρος «οἰκουμένη» δεν δήλωνε τόσο τον κατοικημένο, όσο τον καλλιεργημένο χώρο του αρχαίου πολιτισμού. Οι άλλοι πολιτισμοί διέθεταν τις δικές τους «οἰκουμένας» και η αντίληψη αυτή διατηρήθηκε επί αιώνες. Λ.χ. όταν το 1262 ο Βούλγαρος ηγεμόνας Ιάκωβος Σβιατοσλάβ απέστειλε στον μητροπολίτη πάσης Ρωσίας Κύριλλο Β΄ αντίγραφό του Νομοκανόνα, έγραφε: «Να φωτισθεί με τον λόγο σου όλη η οικουμένη των Ρως!»

Όταν το 325 ο Άγιος Ισαπόστολος Κωνσταντίνος ο Μέγας συγκάλεσε στη Νίκαια επισκόπους από κάθε γωνιά της Αυτοκρατορίας του για να συζητήσουν κοινά εκκλησιαστικά προβλήματα, η συνέλευση αυτή αποκλήθηκε «Οικουμενική Σύνοδος». Έτσι γεννήθηκε ένας θεσμός παναυτοκρατορικού επιπέδου, στο πλαίσιο του οποίου κατόπιν προσκλήσεως των αυτοκρατόρων σε ιδιαιτέρως σημαντικές περιπτώσεις συνέρχονταν οι επίσκοποι από όλες τις γωνιές του τεράστιου ρωμαϊκού κράτους υπό την προεδρία των πλέον εγκρίτων ιεραρχών, οι οποίοι συν τω χρόνω άρχισαν να καλούνται «προϊστάμενοι των πατέρων», δηλαδή «Πατριάρχες».

Το επίθετο «οἰκουμενικὸς» με την έννοια «παναυτοκρατορικός, κοινός κρατικός» απέκτησε ιδιαιτέρως ευρεία διάδοση στη νομοθεσία του Μεγάλου Ιουστινιανού (527–565). Στους νόμους του απαντώνται διαρκώς οι λέξεις «οἰκουμένη, οἰκουμενικὸς» ως δηλωτικές όλης της επικράτειας της Αυτοκρατορίας. Ενώ στην ΡΘ΄ Νεαρά του 541 ο αυτοκράτορας δίδει εξαντλητικές επεξηγήσεις των ανώτατων εκκλησιαστικών θεσμών, των Οικουμενικών Συνόδων και των Πατριαρχείων: «Αιρετικούς δε και οι πατέρες ονόμαζαν και εμείς ονομάζουμε όσους ανήκουν σε ποικίλες αιρέσεις... και όλους εκείνους εν γένει, οι οποίοι δεν είναι μέλη της Αγίας Θείας Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας, στην οποία όλοι οι αγιώτατοι Πατριάρχες όλης της Οικουμένης, και της δυτικής Ρώμης, και αυτής της Βασιλεύουσας, και της Αλεξανδρείας, και της Θεουπόλεως (Αντιοχείας), και της Ιερουσαλήμ, και όλοι οι υπαγόμενοι σε αυτούς θεοφιλέστατοι επίσκοποι, ομοφώνως διατρανώνουν την αποστολική πίστη και παράδοση» [3].

Συνεπώς, εξ απόψεως της αυτοκρατορικής νομοθεσίας, η ορθόδοξη πίστη ομοφώνως διατρανώνεται από τους πέντε «Πατριάρχες της Οικουμένης» και τους υφισταμένους αυτών επισκόπους και ακριβώς για τη μαρτυρία αυτής της ομοφωνίας συγκαλούνται οι Οικουμενικές Σύνοδοι από τους αυτοκράτορες. Η τάξη της αποδόσεως τιμών προς τους Πατριάρχες καθορίζεται από τους ιερούς κανόνες (Β΄ - 3, Δ΄ - 28, Πενθ. - 36) και κατοχυρώνεται στους νόμους της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (Codex Iustiniani, I.1.7, I.2.16· Novella Iustiniani 131 κ.ά.): Ρώμη — Κωνσταντινούπολη — Αλεξάνδρεια — Αντιόχεια — Ιερουσαλήμ. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η απαρίθμηση αυτών των πέντε πατριαρχικών θρόνων ουδόλως εξαντλεί τον αριθμό των αυτοκεφάλων κατά τόπους Εκκλησιών. Εκτός αυτής ευρίσκονται όχι μόνον οι Ορθόδοξες Εκκλησίες, οι οποίες εκείνη την εποχή ήταν πέραν των ορίων της Αυτοκρατορίας (της Γεωργίας και της Ακυλήίας), αλλά και ανεξάρτητες Εκκλησίες εντός αυτής (της Κύπρου, της Καρθαγένης, της Ιουστινιανής Α΄). Η πενταρχία, κατά τον Ιουστινιανό, συμβόλιζε την ενότητα της Ορθοδόξου Εκκλησίας, εγγυητές της οποίας ήταν οι προκαθήμενοι των πλέον εγκρίτων αρχιερατικών θρόνων της Αυτοκρατορίας.

Και το σημαντικότερο: και οι πέντε Πατριάρχες θεωρούνταν «Οἰκουμενικοί».

Από τους πέντε «Πατριάρχες της Οικουμένης» στον ένα «Οικουμενικό Πατριάρχη»

Στις πηγές, που σώζονται μέχρι σήμερα, ο επιθετικός προσδιορισμός «οἰκουμενικὸς» αποδιδόμενος σε αρχιερέα απαντάται για πρώτη φορά στις πράξεις της λεγόμενης Ληστρικής Συνόδου της

Εφέσου του έτους 449. Ο επίσκοπος Ολύμπιος Ευάζων στην ομιλία του προσφωνούσε τον αρχηγό αυτής της σκανδαλώδους ψευδοσυνόδου Διόσκορο Αλεξανδρείας ως «ἁγιώτατε πατέρα ἡμῶν καὶ οἰκουμενικὲ πατριάρχα τῆς μεγάλης πόλεως τῶν Ἀλεξανδρέων» [4]. Μετά από δύο χρόνια, στη Σύνοδο της Χαλκηδόνος, οι λεγάτοι του Πάπα Λέοντος του Μεγάλου υπέγραφαν εξ ονόματος του «κυρίου ἡμῶν, μακαριωτάτου ἀποστολικοῦ ἀνδρὸς τῆς οἰκουμενικῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπισκόπου τῆς πόλεως Ρώμης» [5].

Ο Διόσκορος Αλεξανδρείας. Κοπτική εικόνα.

Η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Χαλκηδόνος. Έργο του Β. Σούρικοφ, 1876.

Ο Πάπας Γρηγόριος Α΄. Έργο του Φ. Σουρμπαράν, 1626-1627.

Ωστόσο μόνον στους νόμους του Ιουστινιανού (από το 530) η διατύπωση «Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης» αρχίζει να χρησιμοποιείται επισήμως ως προς τους αρχιεπισκόπους Κωνσταντινουπόλεως – Νέας Ρώμης [6]. Αυτή η καινοτομία δεν έγινε αμέσως αντιληπτή εκτός των ορίων του Βυζαντίου, ενώ όταν έγινε προκάλεσε αμέσως την οργισμένη αντίδραση εκ μέρους του θρόνου της Ρώμης. Ο Άγιος Πάπας Γρηγόριος Α΄ διέκρινε στη λέξη «οἰκουμενικὸς» αξιώσεις της Κωνσταντινουπόλεως επί της κυριαρχίας στην Εκκλησία, πράγμα, που με πικρία περιέγραψε στον Ευλόγιο Αλεξανδρείας [7]. Απαντώντας ο Ευλόγιος, αλλά και ο ίδιος ο τότε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως διαβεβαίωσαν τον Πάπα ότι δεν είναι τίποτε περισσότερο από έναν πομπώδη τελεταρχικό τίτλο. Και ότι μάλιστα ο γνήσιος ηγέτης των χριστιανών όλης της υφηλίου είναι ο ίδιος, ο προκαθήμενος του αποστολικού θρόνου…

Η αντίληψη ότι όλοι οι πατριαρχικοί θρόνοι είναι οικουμενικοί διατηρείτο επί αιώνες στο Βυζάντιο. Έτσι, κατά την Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο ο εκπρόσωπος του Πατριάρχη Ιεροσολύμων Ιωάννης προσφωνούσε τους αγιωτάτους Πατριάρχες «ποιμένας τῆς οἰκουμένης» [8]. Ενώ ο Άγιος Θεοφάνης ο Ομολογητής († 818) στον πρόλογο της περίφημης «Χρονογραφίας» γράφει ότι «τάς τε τῶν

ἀρχαίων βασιλέων παντὸς ἔθνους πολιτείας τε καὶ τοὺς χρόνους ἀναγραψάμενος καὶ κατὰ τὸ ἐφικτὸν αὐτῷ τοὺς ἀρχιερεῖς τῶν μεγάλων καὶ οἰκουμενικῶν θρόνων, Ῥώμης τε, φημί, καὶ Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας τε καὶ Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, τούς τε ὀρθοδόξως τὴν ἐκκλησίαν ποιμάναντας καὶ τοὺς ἐν αἱρέσει λῃστρικῶς ἅρξαντας καὶ τοὺς τούτων χρόνους ἀκριβῶς ἐνέταξεν» [9].

Είναι χαρακτηριστικό ότι τον 9ο αι. στην ευθεία ερώτηση περί της σημασίας του τίτλου «οἰκουμενικός», την οποία υπέβαλε ο παπικός απεσταλμένος στην Κωνσταντινούπολη Αναστάσιος Βιβλιοθηκάριος, εισέπραξε την απάντηση ότι ο πατριάρχης προσφωνείται (oecumenicus, universalis) όχι επειδή είναι επίσκοπος επί όλου του κόσμου, αλλά επειδή διαθέτει διοικητική εξουσία επί ενός τμήματος του κατοικήσιμου από χριστιανούς κόσμου [10].

Η Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος. Μικρογραφία βιβλίου. Το χρονικό του Μανασσή. 14ος αι.

Ο Όσιος Θεοφάνης ο Ομολογητής. Λεπτομέρεια τοιχογραφίας. Μακεδονία, 17ος αι.

Μεταγενέστερα οι βυζαντινοί κανονολόγοι Θεόδωρος ο Βαλσαμών (11ος αι.) και ο Ματθαίος Βλαστάρης (14ος αι.) τόνιζαν ότι κατανεμήθηκαν μεταξύ των πέντε Πατριαρχείων «αἱ ἐνορίαι τῶν τεσσάρων τῶν Οἰκουμένης κλιμάτων», εκτός «ὀλίγων Ἐκκλησιῶν», οι οποίες δεν υπάγονται σε κανένα Πατριαρχείο: της Βουλγαρίας, της Κύπρου και της Ιβηρίας. Και «οὐ μην ἐφεῖταί τινι τούτων (σ.τ.μ. – τῶν Πατριαρχῶν) καὶ εἰς χώραν πέμπειν σταυροπήγιον, ἥτις ἑτέρῳ ὑπόκειται πατριάρχῃ, οὔτε κληρικὸν λαβεῖν ἐξ αὐτῆς, ἵνα μὴ συγχέονται τὰ δίκαια τῶν Ἐκκλησιῶν» [11].

Όμως, παρ᾽ όλα ταύτα, στην αυτοκρατορική νομοθεσία και τους βυζαντινούς νομοκανόνες εμφανίζεται η ιδέα για τα ιδιαίτερα, μοναδικά προνόμια της Κωνσταντινουπόλεως. Λ. χ. στον Νομοκάνονα ΙΔ΄ τίτλων στην εκδοχή του έτους 880 μ.Χ. διαβάζουμε (τίτλος Α΄, κεφ. ε΄): «Περὶ τῆς

τάξεως τῶν Πατριαρχῶν... καὶ ὅτι πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν κεφαλὴ ἐστιν ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀνάγνωθι βιβλ. α΄ κώδικος, τίτ. α΄, διάτ. ζ΄, τίτ. β΄, διάτ. στ΄, κ΄ καὶ κδ΄, καὶ τίτ. α΄ τῶν νεαρῶν, διατ. β΄ και τίτ. β΄, διατ. γ΄. Ἡ δὲ ιστ΄ διάτ. τοῦ β΄ τίτ. τοῦ βιβλ. α΄ φησίν ὅτι ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἔχει τῶν ἄλλων προεδρίαν» [12]. Το κείμενο τούτο ακολουθεί και η «Εισαγωγή» του αυτοκράτορα Βασιλείου Α΄ (886 μ.Χ.), όπου αναφέρεται: «Ὁ Κωνσταντινουπόλεως θρόνος βασιλείᾳ ἐπικοσμηθεὶς ταῖς συνοδικοῖς ψήφοις πρῶτος ἀνερρήθη, αἷς οἱ θεῖοι κατακολουθοῦντες νόμοι καὶ τὰς ὑπὸ τοὺς ἑτέρους θρόνους γινομένας ἀμφισβητήσεις ὑπὸ τὴν ἐκείνου προστάττουσιν ἀναφέρεσθαι διάγνωσιν καὶ κρίσιν» [13]. Είναι ενδεικτικό ότι κανένα από όσα κείμενα αναφέρει ο Νομοκάνονας δεν κάνει λόγο για την Κωνσταντινούπολη ως «κεφαλή πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν» και κανείς νόμος δεν απονέμει στον θρόνο Κωνσταντινουπόλεως παγκόσμια δικαιοδοσία. Εάν όμως μιλάμε για το έδαφος της ίδιας της Αυτοκρατορίας, εν προκειμένω τα λεγόμενα του Νομοκάνονα και της «Εισαγωγής» είναι ορθά.

Ο λόγος είναι ότι περί τον 9ο αι. το Βυζάντιο απώλεσε τις κτήσεις του στην Ανατολή και τη Δύση και τα όριά του ουσιαστικά συνέπεσαν με το έδαφος της κανονικής δικαιοδοσίας του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Και εφόσον το πεδίο ισχύος των νομοθετικών συλλογών εξ ορισμού περιοριζόταν στο έδαφος της Αυτοκρατορίας, τα αναφερόμενα εκεί προνόμια της Κωνσταντινουπόλεως περιορίζονται από το ίδιο το έδαφος. Και σε αυτό ταιριάζει κάλλιστα ο τίτλος του Πατριάρχη «Οικουμενικός», όπου ως «οἰκουμένη» εκλαμβάνεται κατά το σύνηθες η Ρωμαϊκή (Βυζαντινή) Αυτοκρατορία.

Από τον «μιλέτ-μπασί» στον «ηγέτη της παγκόσμιας Ορθοδοξίας»

Το 1453 αλώθηκε η Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Η Κωνσταντινούπολη έγινε πρωτεύουσα του ισλαμικού κράτους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Όλοι οι ορθόδοξοι Πατριάρχες επανενώθηκαν εκ νέου εντός ενός κράτους, αλλά επί ετέρων πλέον νομικών θεμελίων. Εφόσον ο νόμος της Σαρία δεν κάλυπτε τους χριστιανούς και τους ιουδαίους, αυτοί διαχωρίσθηκαν σε αυτόνομες εθνοθρησκευτικές κοινότητες (μιλέτ) με επικεφαλής τούς πνευματικούς τους ηγέτες. Ένας από αυτούς τους «μιλέτ-μπασί» κατέστη και ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, τον οποίον οι Τούρκοι υποχρέωσαν να μετοικήσει από την Αγία Σοφία στη συνοικία του Φαναρίου. Σύμφωνα με τους τουρκικούς νόμους έλαβε το δικαίωμα της δικαιοδοσίας επί όλων των ορθοδόξων χριστιανών, οι οποίοι ζούσαν υπό την εξουσία της Υψηλής Πύλης. Εκμεταλλευόμενοι το νέο τους καθεστώς οι Φαναριώτες Πατριάρχες άρχισαν να παρεμβαίνουν δραστήρια στις υποθέσεις των άλλων κατά τόπους Εκκλησιών, όμως έρχονταν αντιμέτωποι με την σταθερή κανονική θέση των προκαθημένων τους. Λακωνικά και κατηγορηματικά την διατύπωσε ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Μελέτιος Πηγάς σε επιστολή του το 1592 στον Κωνσταντινουπόλεως Ιερεμία Β΄: «Ουδείς πατριαρχικός θρόνος υπάγεται σε άλλον» [14].

Η επιστολή συντάχθηκε με αφορμή τις απόπειρες του Ιερεμία να διεκδικήσει τη θέση του ηγέτη της παγκόσμιας Ορθοδοξίας στον διάλογο με τους προτεστάντες, οι οποίοι εκείνη την εποχή αναζητούσαν δραστήρια συμμάχους στον σκληρό αγώνα τους κατά του Πάπα. «Η Οικουμενική Εκκλησία είναι πατρίδα των Εκκλησιών και προηγείται της γνώσεως… Έλαβε την πρεσβεία στην Ορθοδοξία και τέθηκε ως κεφαλή», διαβεβαίωσε το 1576 τους θεολόγους της Τυβίγγης ο Ιερεμίας Β΄ [15].

Εκμεταλλευόμενοι την προστασία των μουσουλμανικών Αρχών και καταπατώντας τους ορθοδόξους ιερούς κανόνες οι Φαναριώτες προσπάθησαν να ενσωματώσουν στον τίτλο «Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης» πραγματικό περιεχόμενο, παρουσιάζοντας τον Κωνσταντινουπόλεως ως ηγέτη όλου του ορθοδόξου κόσμου. Τον Νοέμβριο του 1872 ο Ρώσος απεσταλμένος παρά τη Υψηλή Πύλη κόμης Ν. Ιγκνάτιεφ, σχολιάζοντας την κατάσταση γύρω από το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων, ανέφερε στο ρωσικό υπουργείο Εξωτερικών: «Η επιδίωξη να ανυψωθεί ο πατριαρχικός θρόνος Κωνσταντινουπόλεως υπεράνω όλων των άλλων, να του αποδοθεί πρωτείο παρόμοιο με εκείνο του παπικού θρόνου στον δυτικό κόσμο και να αντιμετωπίζει την ιδιοκτησία των λοιπών Εκκλησιών ως ιδικό του κτήμα ολοένα και περισσότερο εκδηλώνεται στην παράταξη των Φαναριωτών Ελλήνων. Αυτή η παράταξη προσδοκά, αφού καταστεί εξουσιαστής όλου του ορθοδόξου κόσμου, να αφαιρέσει τον πλούτο του επ᾽ ωφελεία Φαναριωτών λαϊκών, οι οποίοι έχουν τον έλεγχο του Οικουμενικού Πατριαρχείου» [16].

Είναι χαρακτηριστικό την ίδια στιγμή ότι οι Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως καταδίκαζαν αυστηρώς και απερίφραστα τις απόπειρες της παπικής Ρώμης να τεκμηριώσει την πρωτοκαθεδρία της επί των λοιπών Εκκλησιών. Στην Πατριαρχική και Συνοδική Εγκύκλιο του 1895 αναφέρεται ευθέως: «Ἑκάστη κατὰ μέρος αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία ἔν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει ἦν ὅλως ἀνεξάρτητος καὶ αὐτοδιοίκητος κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων˙ ὅπως δὲ οἱ ἐπίσκοποι τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, οὕτω καὶ οἱ τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἱσπανίας, τῶν Γαλλιῶν, τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Βρεττανίας ἐκυβέρνων τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν ἕκαστοι διὰ τῶν ἰδίων τοπικῶν Συνόδων, οὐδὲν ἀναμίξεως δικαίωμα ἔχοντος τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, ὅστις καὶ αὐτὸς ἐπίσης ὑπήγετο καὶ ὑπεῖκεν εἰς τὰς συνοδικὰς ἀποφάσεις. Ἐν σπουδαίοις δὲ ζητήμασι δεομένοις τοῦ κύρους τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἐγίνετο ἔκκλησις εἰς Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἥτις μόνη ἦν καὶ ἔστι τὸ ἀνώτατον ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ κριτήριον. Τοιοῦτον ὑπῆρχε τὸ ἀρχαῖον τῆς Ἐκκλησίας πολίτευμα» [17].

Η κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δημιούργησε στον ελληνικό κόσμο την ψευδαίσθηση μιας σύντομης υλοποιήσεως της «Μεγάλης Ιδέας», δηλαδή της αποκαταστάσεως του Βυζαντίου με την βοήθεια της νικηφόρου Αντάντ. Με αυτό το υπόβαθρο στους κόλπους του Φαναρίου γεννήθηκε η ιδέα να μετατραπεί το Οικουμενικό Πατριαρχείο σε ένα παγκόσμιο διεκκλησιαστικό χριστιανικό κέντρο. Στις 11 Φεβρουαρίου (29 Ιανουαρίου με το παλαιό) του 1920 η Ιερά Σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως με επικεφαλής τον τοποτηρητή τού από το φθινόπωρο του 1918 χηρεύοντος πατριαρχικού θρόνου απηύθυνε «πρὸς τὰς ἁπανταχοῦ οὔσας Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ» την πρόταση να δημιουργηθεί, κατά το πρότυπο της Κοινωνίας των Εθνών, ένα είδος πανχριστιανικής Κοινωνίας των Εκκλησιών «για την προπαρασκευή και την ευκολότερη συν Θεώ

εξασφάλιση της ευλογημένης ενώσεως» των χριστιανών όλων των ομολογιών [18]. Το φιλόδοξο εγχείρημα εξασφάλισε την έγκριση πολλών ορθοδόξων ιεραρχών και το ζωηρό ενδιαφέρον εκ μέρους του Σουηδού Λουθηρανού αρχιεπισκόπου Νατάν Σιοντερμπλόμ, ενός εκ των ιδρυτών της οικουμενικής κινήσεως. Άρχισαν οι διαπραγματεύσεις για τη διεξαγωγή το έτος 1925, στην επέτειο της Συνόδου της Νικαίας, μιας πανχριστιανικής «Οικουμενικής Συνόδου».

Τα οράματα, όμως, εμποδίστηκαν από την πολιτική. Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος έληξε με την εκδίωξη από την Κωνσταντινούπολη των στρατευμάτων της Αντάντ και την εκδίωξη των ελληνικών πληθυσμών από το έδαφος της Τουρκίας, η οποία αναβίωσε υπό τον Κεμάλ Ατατούρκ. Στο συνέδριο της Λωζάνης το 1923 οι κεμαλικοί επέμειναν στην απομάκρυνση και του «ελληνικού» Πατριαρχείου. Και τότε ο τίτλος «Οικουμενικός» χρειάστηκε να χρησιμοποιηθεί για εντελώς διαφορετικούς σκοπούς: η ελληνική αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον Ευ. Βενιζέλο δήλωσε ότι «το Οικουμενικό Πατριαρχείο είναι το πρωτεύον (primate) μεταξύ όλων των Ορθοδόξων Εκκλησιών... Σε ζητήματα πίστεως, χριστιανικού ήθους και εκκλησιαστικού δικαίου οι απόψεις και το κύρος του Οικουμενικού Πατριαρχείου έχουν καθοριστική σημασία» [19]. Υπό την πίεση των Γάλλων και των Άγγλων οι Τούρκοι υποχώρησαν, επιτρέποντας στον Πατριάρχη με τους Φαναριώτες να παραμείνουν στην Κωνσταντινούπολη, υπό τον όρο της πλήρους αποχής από την πολιτική. Έτσι όμως η «Οικουμενική Σύνοδος» χρειάστηκε να λησμονηθεί...

Στον αιώνα, που μεσολάβησε, η θέση του Οικουμενικού Πατριάρχη ουδόλως εδραιώθηκε στην Τουρκία. Τουναντίον, ο ελληνικός πληθυσμός του Φαναρίου συρρικνώθηκε δραματικά και τώρα σ' εκείνο το κανονικό έδαφος, το οποίο πριν από 1570 χρόνια υπέταξε υπό την Κωνσταντινούπολη η

Σύνοδος της Χαλκηδόνος, ο Οικουμενικός Πατριάρχης σχεδόν δεν διαθέτει ποίμνιο. Το βασικό του ποίμνιο πλέον ευρίσκεται στο έδαφος της Αμερικής και της Δυτικής Ευρώπης. Αυτή η κατάσταση χρήζει θεμελιώσεως. Και να γιατί στα έργα των κανονολόγων της Κωνσταντινουπόλεως, πρώτα δειλά-δειλά και εν συνεχεία ολοένα και τολμηρότερα, άρχισε να διατυπώνεται η ιδέα ότι στον αρχιερέα, ο οποίος είναι κοσμημένος με τον τίτλο «Οικουμενικός», αρμόζει και «οικουμενική» δικαιοδοσία. Προς θεμελίωση αυτής της θέσεως επιλέγονται οιαδήποτε περιστατικά από το παρελθόν, αποσπώνται από το πλαίσιό τους παλαιά προηγούμενα, παρερμηνεύονται οι προ πολλού διασαφηνισμένοι εκκλησιαστικοί κανόνες. Ιδιαιτέρως, δε, δραστήρια γίνεται εκμετάλλευση του αρχαίου τίτλου.

Το 2008, απευθυνόμενος στη Σύνοδο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος είπε: «Ως αμιγώς πνευματικό καθίδρυμα, το καθ᾽ ημάς Οικουμενικό Πατριαρχείο αγκαλιάζει την πραγματικά παγκόσμια αποστολική διακονία, επιδιώκοντας να ανυψώσει και να διευρύνει τη συνείδηση της ανθρώπινης οικογένειας, να εισφέρει την κατανόηση του ότι όλοι κατοικούμε στο ίδιο σπίτι. Στην βαθύτερη έννοιά της, αυτή ακριβώς είναι η σημασία της λέξεως «οικουμενικός», διότι «οἰκουμένη» είναι ο κατοικήσιμος κόσμος, η γη, αντιλαμβανόμενη ως οικία, όπου διαμένουν όλοι οι λαοί, οι φυλές και οι γλώσσες».

Για το αγγλόφωνο ακροατήριο η λέξη ecumenical — «οἰκουμενικός», η οποία συνυπάρχει στον πατριαρχικό τίτλο του Βαρθολομαίου, έχει μια ειδική νοηματική απόχρωση, που συνδέεται με τη γνωστή προτεσταντική κίνηση για την πανχριστιανική ενότητα. Και εάν στα αγγλικά και στα νέα ελληνικά η λέξη, που χρησιμοποιείται είναι η ίδια, στο ρωσικό εκκλησιαστικό λεξιλόγιο οι όροι «οικουμενικός» και «ecumenical» (σ.τ.μ. με τη δεύτερη σημασία της λέξεως, δηλαδή «οικουμενιστικός») ακούγονται ως αντίθετοι. Και στα κείμενα, που παράγουν οι γραφίδες των σημερινών απολογητών της «νέας εκκλησιολογίας», είναι ολοένα και δυσκολότερο να τεθεί το όριο μεταξύ των δύο αυτών εννοιών. Ο αρχαίος όρος της εποχής του Ιουστινιανού του Μεγάλου, που υποδείκνυε τον ιδιαίτερο ρόλο των πέντε Οικουμενικών Πατριαρχών της Αυτοκρατορίας, ως πυλώνων και εγγυητών της Ορθοδοξίας, λάθρα κάπως μετεξελίχθηκε στον «Οικουμενιστικό Πατριάρχη», ο οποίος συνδυάζει τις αξιώσεις επί ενός καθεστώτος «ηγέτη του ορθόδοξου κόσμου» [20] με τις αξιώσεις επί του ρόλου ενός «υπερομολογιακού» ηγέτη παντός του χριστιανισμού. Και δεν είναι τυχαίο, που η διατυπωθείσα πρόσφατα πρωτοβουλία του Πατριάρχη Βαρθολομαίου για τη συνάντηση εκκλησιαστικών ηγετών το έτος 2025, στην επέτειο της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου, εισηγείται την εκπόνηση σε αυτήν μιας «more determined ecumenical course» [21] (σ.τ.μ. «πιο αποφασιστικής οικουμενι/στι/κής πορείας»).

Σημειώσεις

1. Στη ρωσική και την αγγλική εκδοχή της Βικιπαίδειας περίπου 5.3 εκ., στην ελληνική περίπου 6.6

εκ.

2. 300 εκ. σύμφωνα με τη ρωσική Βικιπαίδεια (επικαλούμενη το: Juergensmeyer M., Roof W. C. (ed.). Encyclopedia of Global Religion. Los Angeles: SAGE Publications, 2012. vol. 1. p. 319)·

η ελληνική εκδοχή αναφέρει τον αριθμό από 200 έως 260 εκ., ενώ η αγγλική 220 εκ.

3. Corpus Iuris Civilis. T. III: Novellae. Berlin, 1963 (8 ed.). p. 518.

4. Acta Conciliorum Oecumenicorum. T. II.3.1. Berlin; Leipzig, 1935. p. 187.

5. Acta Conciliorum Oecumenicorum. T. II.1.2. Berlin; Leipzig, 1933. p. 141; T. II.3.2. 1936. p. 415–416.

6. Βλ.: Codex Iustiniani, I.2.24; I.1.7.

7. Epistula 9, cap. 12.

8. Acta Conciliorum Oecumenicorum. Series 2. T. III.1. Berlin; New York, 2008. p.188–189.

9. Theophanis Chronographia / Ed. C. De Boor. Leipzig, 1883. vol. 1. p. 3.

10. Acta Conciliorum Oecumenicorum. Series 2. T. III.1. Berlin; New York, 2008. p.1–2.

11. Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων. Ἀθῆναι, 1992. τόμ. 6. σ. 257–258.

12. Juris Ecclesiastici Graecorum historia et monumenta / Ed. I. B. Pitra. Romae, 1868. T. II.

p. 462–463; Нарбеков В. Номоканон Фотия с толкованиями Вальсамона. Казань, 1899. Ч. 2.

(Ναρμπέκοφ Β, Ο Νομοκάνων Φωτίου μετά της ερμηνείας Βαλσαμώνος, Καζάν, 1899, μέρος Β΄) σσ. 56–58.

13. Collectio librorum juris Greco-Romani ineditorum / Ed. C. E. Zachariae von Lingenthal. Lipsiae, 1852. π. 66–68.

14. Μεθόδιος (Φούγιας), μητρ. Ἐπιστολαί Μελετίου Πηγᾶ, Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας (1590–1601). Αθῆναι, 1976. σ. 19, 21.

15. Καρμίρης Ι. Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. τόμ. 1. Ἀθῆναι, 1960. σ. 476.

16. Каптерев Н. Ф. Сношения Иерусалимских патриархов с русским правительством (Κάπτερεφ Ν., Οι σχέσεις των Πατριαρχών Ιεροσολύμων με τη ρωσική κυβέρνηση). СПб., 1898. Ч. 2. σ. 804.

17. **https://azbyka.ru/otechnik/bogoslovie/okruzhnoe-patriarshee-i-sinodalnoe-poslanie-konstantinopolskoj...**

18. Καρμίρης Ι. Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα... τόμ. Β΄. Ἀθῆναι, 1953. σ. 957–960.

19. Lausanne Conference on Near Eastern Affairs (1922–1923). Records of Proceedings and Draft Terms of Peace. London, 1923. p. 324, 335.

20. Ακριβώς ως «leader of the Orthodox world», χαρακτήρισε τον Βαρθολομαίο στον λογαριασμό του στο Twitter ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Μάικ Πομπέο τον Νοέμβριο του 2020 — URL: **https://www.ekathimerini.com/news/259272/pompeo-hails-patriarch-as-key-partner/**

21. Church Times, 19 February 2021.
URL: **https://www.churchtimes.co.uk/articles/2021/19-february/news/world/after-1700-years-let-s-talk-again...**.

Μια πηγή: https://mospat.ru/gr/authors-analytics/87448/